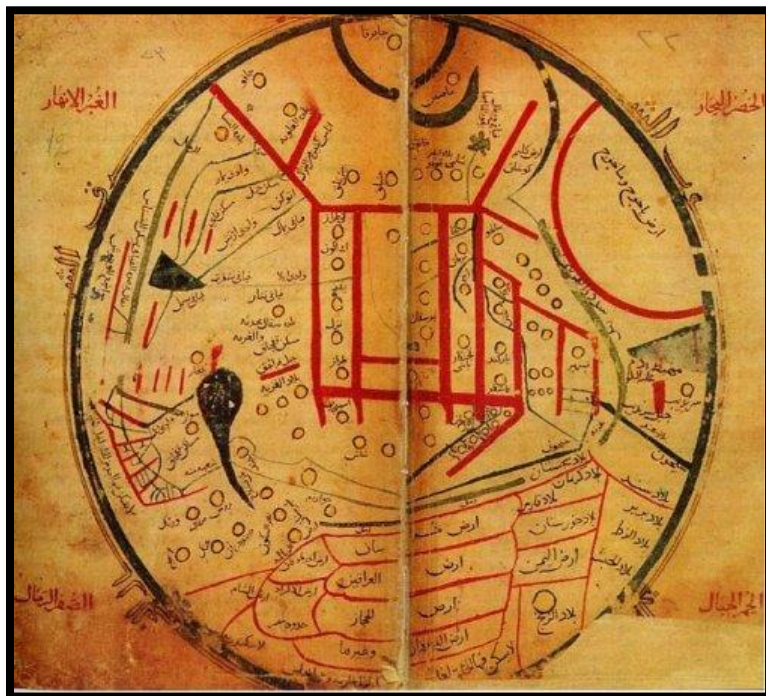

توران اتمه سی حقیده

قدیمگی دورلرده تورکی قبیله لر سیبیر (سایبیریا) دن اورته بیر دینگیزیگه چه بولگن حدودده، بعضی لری اوتراق، بعضی لری کوچمنچی حالده یشه گن لر. محمود کاشغری «دیوان لغات التُرك» اثریده شونده ی یازهدی: «غربده روم چیگره سیدن، شرقده چین ایچی گه چه بولگن حدودده، تورک اوروغ و قبیله لری شو ترتیبده جایلشگن:

«پیچینگ، قبقاق، اوغوز، ییمیک، باشقرد، بَسْمیل، قهیی، یه به قو، تاتار، قیرغیز، چیگیل، توخسی، یغما، اوغراق، چروق، چومول، او یغور، تنگوت، ختای.» کینگی صحیفه لرده او، غربده گی بلغار و سوور قبیله لرینی هم تیل گه آله دی. مذکور حدودلرده تاپیلگن قدیمی قبرلر و تاش لر گه بیتیلگن یازولر هم بو معلومات لرنی تصدیق لهیدی.

تورکی خلق لر شرقی و حتی غربی اروپاده، کیچیک آسیا، مرکزی آسیا و غربی سیبیرده تورلی نام لر بیلن بیر نیچه مینگ بیللردن بویان یشه ب کیله دی.

اولرنینگ ایتتیک ترکیبی اساساً اوزگرمگن بولسه ده، تورلی دورلرده تورلی تورکی خلق لر و قبیله لرنینگ حکمران موقعی گه ایریشووی نتیجه سیده عمومی نام لری اوزگریب تورگن. شرقی اروپا و کیچیک آسیا تورکی خلق لری تاریخی نی اورگنگن دنمارکلیک عالم پ. ف. سوم اون توقیزینچی عصرده یاق شونداق فکرگه کیلگن ایدی: «تورکلرنینگ عمومی نامی بیر قبیله نینگ ایککینچی سی اوستیدن غالب چیقیشی گه باغلیق روشده تیز تیز اوزگریب تورگن. سکيفلر، سرمت لر، الن لر، خونلر، خزرلر، اوزلر یا که کامن لر، تاتارلر- ماهیتا بیر- بیرینی آرتیدن کیلگن عمومی نام لر دیر.»

اروپا و روس تاریخچی لری مُغول لر و تورکلرنی عمومی نام بیلن «تاتارلر» دیب اته ایدی لر. انگلیس تاریخچی سی و ترجمانی ویلیام ایرسکین «بابر حکمرانلیگی دوریده گی هندوستان تاریخی» (1854 ییل) اثریده بو اتمه نی شونده ی ایضاحه له ایدی:

«بیز تاتار دیب اته گن قبیله لر تاریخاً اوچته کتته عرققه بولینه دی و اولر بیر- بیرین دن عُرف- عادت لری، تیلی و تورموش طرزنی بیلن فرقلنه دی لر:

1. **تونگوس لر یا که منچورلر؛** آسیا شرقی ده، شمالی خستای ده یشه گن لر.
2. **مُغول لر؛** شمالی تبت مرکزی ده، غربده تورفان و یاییق (اولر) دریاسی اره لیغی ده یشه گن لر.
3. **تورکلر؛** اولر کوپ عصرلر دوامیده گویی چول لری و غربی مُغولستان، جنوبده کاشغر و پامیر تاغلری گه چه، خراسان، کسپین و قاره دینگیزلر گه چه، غربده ایسه دون و والگا بویلریگه چه، شمالده ایسه سیبیر گه چه اولکن حدودده یشه گن.

بو اولکن قوم ایچیده تورکلر سان جهتی دن اینگ کوپ اوروغ بولیب، جوده اولکن تیریتوریه گه ترقه لیب کیتگن. الپ ایر تونگه (افراسیاب) نامی کوپچیلیک که یخشی معلوم. او میلاددن اولگی بیتینچی عصردن میلادنینگ ایکینچی عصریگه چه اورته آسیاده قاره دینگیز گه چه بولگن حدودده حکمران ساک سلطنتی نینگ مشهور خاقانی ایدی.

ایران لیک لر بو سلطنتنی توران دیب اته گن لر. ابوالقاسم فردوسی نینگ «شاهنامه» اثریده «توران خاقانی افراسیاب» حقیده بیر قطار روایت لر قلم گه آلینگن. کینچه لیک بو دولت گه آمورغ، ملکه تومار (توماریس)، شو اسم لی خان لر باشچی لیک قیلگن لر.

اویغور تاریخچی سی تورغون آلماس بو حقدہ شونده ی یازہدی: «ساکلر اصلی ده قدیم گی دورلرده غربی سیبیرده یشہ گن. اولر میلاددن اون عصر آلدین اوزلرینینگ شرقده یشہیدیگن قرینداش لری - سمرتلرینینگ هجومی گہ اوچرہیدی. شو سببلی ساکلر جنوب گہ کوچیب، قارہ دینگیزینینگ شمالی گہ بیرلہ شگن. ساکلرینینگ بیر قسمی ایران نسلی خلقلر تأثیری گہ اوچرہب فارس تیلی و مدینتی نی قبول قیلگن لر. اما تورکی خلققہ خاص بولگن خصوصیتلر نی اساساً سقلہب قالگن ایدی لر. یاقوتلر حاضر ہم اوزلرینی «ساک» دیب اتهیدی لر. ساکلرینینگ دینی اعتقادی و عرف - عادت لری خونلر و تورکلر نیکی بیلن بیر خیل دیر. اولر شامانی لیک کہ و کوک تنگری گہ اعتقاد قیلشگن. قویاش و آی گہ سیغینیشگن. شو سببلی تورکلر اوز اسم لری گہ کون، آی سوزینی قوشیب اته شنی یخشی کورگن لر.»

مشهور قازاق شاعری اولجس سلیمانوف «ازیہ - آسیا» ناملی اثریده گی «شومرنامہ» بابی ده تورک تیلی بیلن شومر تیلینی قیاسلہیدی و کوپ گینہ اوخشہش لیکلر نی تاپہدی. معلوم کہ شومرلر میلاددن اوچ مینگ بیل آلدین میسو پوتامیہ - میسو پوتامیین (بین النهرین) ده انسانیت تاریخی ده ایلک بار دولت - شہرلر قورگن ایدی لر. اولرینینگ تیلی تورک تیلی بیلن قرینداش ایکن لیگی حقیده بیر قطار جہان عالم لری فکر بیلدیریشگہ نی معلوم.

«ازیہ» کتابی ده یازیلیشی چه، میلاددن آلدینگی بیتینچی عصرده آشوری سالنامہلریده کسپین دینگیزی شمالی ده گی چول لردن میسو پاتامیہ گہ کوچمنچی لر باسقینی روی بیرگن لیگی، بو قبیلہ لر نامی «ایشگوز»، ایتکچیلری ایسہ اسپاکہ ایکن لیگی قید ایتیلگن. مؤلف اولر اصلی ده تورکی اچ - اوغوز قبیلہ لری ایکن لیگی نی دلیل لر اساسی ده اثباتلہیدی.

تورکی خلقلر حقیده گی دستلبکی معلوماتلر یونان تاریخچی لری و ادیب لری گیکاتی، گیسوود، ہیرودت، سترابون، پلینی، پومپونی میلہ، پتولیمی (بطلیموس)، ارمن تاریخچی لری ماوسیس خوری نتسی، انانی شیراکاتسی، عرب و فارس سالنامہ چی لری ابن اثیر، رشید الدین، ابن خردادبہ، ابوالفدا، ابن حوقل و باشقہ لرینینگ اثرلریده کیلتیریلگن. اما تورکی خلقلر تاریخی حقیده گی ایلک علمی تدقیقاتلردن بیر ی سویدن افسری ف. ا. تابیرت - سترالینبیرگ قلمی گہ منسوب. او 1713 - 1722 بیل لری سایبیریادہ حربی خدمتہ بولگن دە بو بیردہ گی قدیمی قورغانلر نی اورگہ نیب، تورکی خلقلرینینگ ایلک وطنی آلتای دیگن فکر گہ کیلگن. لیکن کینچہ لیک اکادمیسین ای. ا. ایخوالد تورکی قبیلہ لر میلاددن آلدین ہم اروپادہ یشہ گن، دیگن قرہش لرنی ایلگری سوردی و بو فکرنی یونان تاریخچی لری اثرلریده کیلتیریلگن مثال لر بیلن اثباتلہدی.

تورکی خلق قیدمن یشه کن ینه بیر حدود، آمو دریا و سیر دریا بوی لری دیر.

اینگ قدیمی مدنیت لر اولکن دریالر ساحل لریده پیدا بولگه نی تاریخ دن معلوم. مثلاً شومر، اککد و بابل مدنیت لری دجله و فرات دریالر حوزه سیده شکله ننگن. آمو دریا و سیر دریا ساحل لریده هم مینگ ییل لر دوامی ده اونلب دولت لر و مدنیت لر وجود گه کیلگن بولیب، بو حدود اوزی نینگ طبیعی گوزهل لیگی و بای لیک لری بیلن همیشه باسقینچی لرنینگ اشتها سی نی قوزغهب تورگن. شو سبب لی اجداد لری میز کویینچه قول ده قورال بیلن اوز ایر کین لیک لری نی قوریق لاش گه مجبور بولگن لر. بعضی دور لرده ایسه کوچلی دشمن لر اسارتی آستی ده یشه گن لر. یونانی لر، هخامنشی لر، عرب استیلاری بونگه مثال بوله آله دی.

میلادی آلتینچی عصر نینگ آلتیمیش ییل لری ده نخشب شهری یقینی ده تورک خاقان لری عسکر لری بیلن یفتلی قوشین لری توقشه دی. بو جنگ ده ایستامی ییغو باشچی لیگی ده گی تورک عسکر لری غالب چیقه دی لر. سغد، خوارزم، اوسروشانه، فرغانه و شاش واحه لری خاقان لیک ترکیبی گه کیره دی. 567 ییل ده ایستامی ییغو ساسانی لر گه قرشی هجومی دوام ایتدیریب، تخارستان نی هم قول گه کیریته دی. غ. بابا یاروف نینگ یازیشیچه، تورک خاقان لیگی نینگ بو بیرده گی حاکمیتی قریب سیکیزینچی عصر نینگ بیرینچی چاره گی گه چه دوام ایته دی. تاریخی منبع لرده «توران» اتمه سی ایکی معناده قولله ننگن:

1- کینگ معناده- تورکی قبیله لر یشه ییدیگن حدود لر.

2- تار معناده- آمو دریا حوزه سی و اوندن شرق ده جایله شگن همده اساساً تورکی قبیله لر یشه ییدیگن حدود.

کوپ گینه منبع لرده بو جای لر توران دیب اته لگن. جمله دن زردشتی لرنینگ مقدس کتابی «اویستا» ده و فردوسی نینگ «شاهنامه» اثریده بو حقه معلومات لر موجود.

تثقیلی فارس شاعری اسدی طوسی نینگ قدیمگی افسانه لر اساسی ده یازیلگن «گرشاسب نامه» داستانی ده (میلادی

1066 ییل) قوییده گی دیک بیت بار:

همه ماور النهر تا مرز چین

شمردند آنگاه توران زمین

یعنی ماوراؤالنهر حدودی دن ختای (چین) بیرلریگه چه او پیتده (قدیم گی دورلرده) توران زمین دیب حسابله نهردی.

بیز مذکور کتابده اتمه نینگ خوددی شو معناسی گه اساساً مرکزی آسیا و اونگه توتش حدودلرده گی دولت لر حقیده حکایه قیلدیک. «دیوان لغات التُرك» اثری یازیلگنی دن 1000 ییل وقت اوتدی. اما تورکی خلق لر حاضر هم عیناً اوشبو اثرده قید ایتیلگن حدودلرده یشه ماقده لر. ایندی اولر نینگ کوپچی لیگی نام لری اوز گرگن. قدیم گی نام لردن فقط گینه تاتار، باشقرد، قیرغیز، اویغور و بلغار اتمه لری گینه سقله نیب قالگن. کوپ گینه قبيله و اوروغ لر حاضر گی تورک، آذربایجان، اوزبیک، قازاق، قیرغیز، تورکمن، قاره قلیاق و باشقه تورکی خلق لر ترکیبی گه کیرگن. جمله دن اوزبیک لر دستلب 92 اوروغ دن تشکیل تاپگن بولسه، کیننچه لیک اونگه ینه اونلب قبيله و اوروغ لر قوشیلگن.

اوشبو کتابده ایکی مینگ سککیز یوز ییل دن آرتیقراق وقت مابینده منطقه میزده حکم سورگن قدیم گی دولت لر و حکمدار سلاله لر، تورکی قبيله و اوروغ لر حقیده قیسقه چه توشونچه بیریش گه اینتیلدیک.

طبیعی که، معلومات لر تورلی منبع لر گه اساس لنگنی اوچون اسم لر و سنه لرده ایریم خطالر بولیشی ممکن. بیلدیریلگن تکلیف و ملاحظه لر اساسی ده اولر کیننگی نشرلرده البته توزه تیلده دی.

یازووچی: ناصر محمد

Presented by:

BAYANI SOCIAL & CULTURAL FOUNDATION

www.bayanifoundatuon.com